

UŽ HORIZONTO – LAISVĖ

Romanas

[...]

Emilis Sula įdėmiai, net su kažkoku sielvartingu goduliu paskęsta akimis horizonto skaidrume, prie kurio anksčiau buvo baugu net mintimis prisiliesti, ir žvelgia taip, tarsi viso to, ką dabar mato, galėtų greitai visam laikui netekti.

Filosofas, savaip išsiaiškinęs jo žvilgsnį, paaiškina:

- Teisingiau pasakius, ne tiek padėsi, kiek netrukdysi.
- Tik?..
- Pradžiai užteks ir tiek.

Ir Antanas Račius jam detaliam išdėsto pabėgimo planą, kurio esmė tokia: Jeigu ir rytoj bus toks pat palankus kūlei oras, kaip šiandien, tai jis, Emilis Sula, be abejo, irgi kraus geležinkelio stoty maišus į vagoną kartu su Vytautu Valiūnu ir tuo atletu lenkų belaisviu Mareku. Žodžiu, visi trys jie dirbs taip, kaip ir iki šiol dirbo. Lygiai septynioliktą valandą visas sąstatas su grūdais pajudės iš stoties, o tame vagone, kurį jie dabar krauna, bus tarp maišų pasislėpę du vyrai. Bet prieš traukiniui išvažiuojant, abu bėgliai dar bus užrėmę jį, Emilį Sulą, savo bendradarbių ir... viršininką, išvietėje, į kurią jie dažnai eina parūkyti, kad per neatsargumą neuždegtų netoliese esančių šiaudų stirtų. Kodėl? Dėl to, kad niekas jo neįtarytų padėjus arba bent nesutrukdytų bėgliams. Kai, traukiniui jau išvažiavus, kalinys bus išleistas iš savo kameros (privalės pats prisibelsti!), jis kiek galima ilgiau nekels aliarmo, nes manys, kad toje išvietėje jį bus užrėmę kokie nors padaužos vaikėzai, kurių niekada netrūksta jokioje pasaulio stoty. Jei viskas sklandžiai susiklostys, tai bėglių pasiges ir ims jų ieškoti tik tada, kai jie jau bus pačiame Štralzunde arba toli už jo.

- Ir taip per visą Vokietiją? – priblokštas plano drąsumo ir paprastumo, naiviai klausia Emilis Sula.
- Kol kas tik iš pačios salos: nemanau, kad jie tuos grūdus gabentų toliau už Štralzundo. Tačiau vyrai turės viską, kas būtina, ir ilgesnei kelionei.
- Ir maisto?
- Žinoma. Bet ir jiedu neturi žinoti, kad tu apie tai informuotas. Aišku?
- Supratau.

Diena nusidavė tokia pat graži, kaip ir vakar. Ir tolių rudeniškas skaidrumas buvo įstabus, ir baltas voratinklių vinguriavimas spaudė ašaras, ir kėlė šviesų ilgesį... pagundą valčių lūkuriavimas žaliose ežero švendrėse, ir smigo tiesiog krūtinėn ilgos sidabrinės gelžkelio strėlės... Gražu, nors mesk viską ir eik, kur akys veda, kur kojos neša.

Emilis Sula blogai naktį miegojo, o iš Filosofo veido nedaug ką galėjai spręsti apie jo vidų. Nebent dar labiau įdubę žandai bei pajuodę paakiai liudijo, kad ir jis naktį daugiau budėjo, mąstė, svarstė, negu miegojo.

- Tai, sakai, po pietų penktą? – nučiupęs momentą, kada niekas kitas negalėjo jų girdėti, pasitikslino Emilis Sula.
- Penktą.

Darbas geležinkelio stoty Emiliui Sulai patiko kur kas labiau, negu ant kviečių stirtos arba bulvių lauke. Čia nebuvo ne tik berankio, kuris viską mato ir viską girdi, bet ir trupenių Helmuto Taubės, kuris iš

kailio neriasi, kad tik daugiau išspaustų jų prakaito, čia nesimaišė nė frau fon Lencdorf, kuri gana dažnai atšuoliuodavo ant savo obuolmušio žirgo ir garsiai stebėdavosi, badydama orą rimbū, kad tokie jauni ir visapusiškai išdresiruoti vyrai tiek daug palieka nesurinktų bulvių, čia nebuvo virš galvos skardinio stogo, kuris pragariškai išūždavo galvą, kai reikėdavo slėptis nuo užklupusio lietaus, čia, nors ir tekdavo lankstytis prie maišų, bet niekas taip baisiai ir monotoniškai nelaužė strėnų, pagaliau čionai iš kažkur tarpais atklysdavo ilgesinga muzika, kuri atplėšdavo tavo sunkias mintis nuo neaiškios ateities, šuniškos tikrovės ir nusinešdavo jas į taikos, poezijos ir vilties pasaulį.

Vytautas Valiūnas – darbininkas geras, kantrus ir stiprus. Su juo vienas malonumas tampyti maišus. Be to, jiems čia likdavo laiko, kol atvažiuodavo raudono „Hanomago“ tempiama priekaba, ir kiek atsipūsti. Tiesa, per tą pertrauką jie turėdavo tvarkingai sukrauti, sudėlioti vienas ant kito maišus, juos gražiai sulygiuoti, bet vis dėlto šis tas likdavo ir jiems, žinoma, jei nereikėdavo skubėti į pagalbą tiems vyrams, kurie į geležinkelio stotį atveždavo iš to paties frau fon Lencdorf dvaro supresuotus šiaudus dideliu generatoriaus varomu sunkvežimiu.

Štai ir dabar jiedu stovi prie stotelės kampo ir žvelgia į tolumą. Kalvos, daubos, miškeliai, spalvoti, kažkokia Velykų nuotaika apgaubti kaimeliai bei vienkiemiai; it atsiplėšę nuo žemės, vietomis sklendo dangaus mėlynumo vandens lopinėliai – čia visur daug vandens. O horizontas tarsi kyla į aukštį terasomis, didžiuliais margais laiptais, kviesdamas viską mesti ir kopti aukštyn. Kopti, kopti, nesustoti tol, kol iš ūkanotų tolių išnirs tėvynė.

– Kaip Lietuvoj, – susimąstęs sako Emilis Sula.

– Kaip Ignalinoj, – jį patikslina Valiūnas ir prisideda virš akių delną, tarsi norėdamas tolumoje įžiūrėti savo ateitį.

– Tu iš ten?

– Beveik, – sako jis, vis nenuleisdamas rankos nuo kaktos. – Aš basčiausi po visus Lietuvos kampus kaip amžinas žydas. Mokiaus, bernavau, akmenis skaldžiau, laivais plaukiojau..., kol čionai atsidūriau.

– O kaip?..

– Valsčiaus ponai įtaisė.

Ir vėl jiedu ilgai tyli. Gal klausosi muzikos, kuri iš kažkur atskrenda ir vėl dingsta, šmėkšteli ir vėl prapuola, sakytum vaizdas pro lekiančio traukinio langą.

– Gražu? – klausia Emilis Sula.

– Kas? – nuleidžia nuo kaktos ranką Valiūnas, bet neatsigręžia.

– Čia.

Vytautas vėl pakelia prie kaktos ranką, pasisuka į tą pusę, kur Lietuva, ir, tarsi konstatuodamas svarbų atradimą, sako:

– Už horizonto – laisvė.

– Ir ten *jie*, – paprieštarauja Emilis Sula. – Vokiečiai.

– Taip, bet ten ir savi žmonės.

Emilis Sula užgniaužia kvapą ir laukia, bene Vytautas Valiūnas ką nors užsimins apie savo bėgimą, iki kurio liko ne daugiau kaip penkios valandos, bet šis tyli. Atkakliai, su kažkoku niūriai tramdomu skausmu. Kiek atokiau, atsisėdęs ant apverstos šiukšlių dėžės, pūpso ir jūdviejų bendradarbis Marekas, dar tik prieš trejetą metų buvęs vienos lenkų vaivadijos bokso čempionas. Atrodo, kad jis nieko negirdi ir nieko nejaučia, iki ausų paskendęs tame savo anglų kalbos žodynėlyje, kurį nešiojasi visuomet su savimi vietoj dokumentų ir piniginių: jų karo belaisviui nereikia. Vakar Emilis Sula pasiteiravo jo, kam jam reikalinga čia toji anglų kalba, kai aplinkui vien vokiečių kalba teskamba. Marekas nuoširdžiai nustebo ir savo ruožtu paklausė:

– Tai jūs manot, kad šitie... rudieji laimės?

– Nieko aš nemanau, – ne tiek išsisukinėdamas, kiek nenorėdamas leisti į ilgas šnekas su mažai pažįstamu vyru, kuris, be to, dar nešioja ant nugaros pasmerkimo ženklą, atsakė jis.

– Jie jau pralaimėjo, – užversdamas žodynėlį ir jį kietai suspausdamas abiejų rankų delnais, nusprendė Marekas Grabovskis.

– Kada?

– Kai sukėlė prieš save visą pasaulį.

Pietūs vėl pasitaisė: geltona daržovių sriuba, kurioje plaukioja dideli raudoni morkų gabalai, skiltys, – ta sriuba nuostabiai primena saulėlydžius, – žuvis su tirštu lipniu padažu, rauginti agurkai ir kalafijorai, šviežios bulvės ir dar kiekvienam po stiklinę vandeniu atskiesto rūgštoko vyno. Vyrai susižvalgo.

– Frau Lencdorf nusprendė mus vėl atpėnėti, – garsiai nusistebi Čerčilis.

– Frau fon Lencdorf! – tučiuojau jį pataiso Erikas Dūdaitis.

– Aš pagiedočiau ir šimtą kartų fon-fon-fon... von-von-von... jei tik ji teiktųsi man paduoti dar bent stiklinaitę to raudono šamarliako.

– Rytoj grįžtame į savo stovyklą, – staiga pareiškia per Dūdaitį trupeniureris Taubė.

– Jau, – atsidūsta kelios burnos kartu.

– Štai kodėl mus vynu ir žuvim pagerbia! – su aiškiu palengvėjimu šūkteli Mindaugas Brazas, kuris jau spėjo pasiilgti stovyklos ir ramaus darbo šilumoje prie fiurerių portretų. – Vadinasi, beveik išleistuvės.

Emilis Sula instinktyviai pažvelgia į Vytautą Valiūną, tačiau jo tamsaus gymio veide nekrusteli nė vienas raumuo, o Filosofas siurbčioja vyną, kaip ir visuomet, įsigilinęs į savo filosofiškas mintis.

Jis manė, kad dabar, važiuodamas paskutinį kartą iš dvaro į geležinkelio stotį, Vytautas Valiūnas vis tiek kuo nors turės išsiduoti, jei ne veidu, laikysena, tai bent koku slaptu ryšuliu ar bagažėliu, kuris, žiūrėk, netyčia ims kur nors ir pralįs. Tačiau nieko panašaus neįvyko, nieko į akis krentančio ar įtartino nepastebėjo, o bėglio veidas buvo ramus ir šaltas, tarsi šitas važiavimas purvinai žalioje priekaboje, kurią tempė raudonas „Hanomagas“, tėra eilinis reisas, nors iki lemiamojo momento bebuvo likę nepilnos dvi valandos.

Marekas, atvažiavęs į stotį su sunkvežimiu-generatorium, jų jau laukė. Ir jo veide nieko nepaprasto nesimatė. Keista. O gal Filosofas nori jį tik išbandyti? Arba pabėgimas dėl kažkokių kliūčių atidėtas?

Grabovskis įsikiša į kišenę tą savo anglų kalbos žodynėlį, ir jie viši trys imasi darbo, kuris, nors nelengvas, bet dar nespėjo jiems labai įgristi. Du vyrai čiumpa už galų maišą, jį įsiūbuoja ir sviedžia aukštin ant kitų, o trečiajam tekdavo tik kilsterėti iš apačios, kad maišas iš karto užimtų reikiamą padėtį. Šitą nesudėtingą procedūrą jie atlieka pasikeisdami, idant kiekvienas iš jų atsidurtų „svetimame kailyje“.

Atėjus Emilio Sulos eilei maišą prilaikyti ir jį kilsterėti iš apačios, jis aiškiai pastebi, kad Vytauto ir Mareko kvėpavimas padažnėjęs, skruostai kiek išraudę, o gyslūtės ant kaklų ir smilkiniuose pulsuoja kur kas sparčiau, negu paprastai prie šito paties darbo. Vadinasi, jie jaudinasi, nerimauja prieš bėgimą, o jų abejingumas yra tik apgaulinga poza. Širdyje šitie vyrai jau rūpinasi, jau susiduria su visokiais pavojais, jau... bėga. Ir suprantama: lemtingoji valanda nepermaldaujamai artėja.

– Viskas! – staiga kietai sako Vytautas Valiūnas, išmeta į priekį dešinę koją, nusibraukia rankove nuo kaktos prakaitą ir kažkaip su liūdna kalte šypteli: – Atidirbom.

Marekas atsisėda ant maišo, užsirūko, bet anglų kalbos žodynėlio iš kišenės nebetraukia. Ilsisi ar rikiuoja mintis prieš kelionę? Jam geriau – su tamsiai mėlynu dar labai neapdryžusiu kombinezonu, pilka, išblukusia berete, nenusakomos išvaizdos ir spalvos pusbačiais. Nuplėšk ar nuardyk tą raidę „P“ – ir gali sau keliauti kur tinkamas, nesukeldamas didelio įtarimo. Vytautas Valiūnas su darbine, bet vis tiek uniforma – frenčius, pilotė, drobinės kelnės, kaustyti batai, tas brezentas, apkraštuotas oda, virš kojos riešo; betruksta tik diržo. Jam būtina įsitaisyti švarką ir kokią kepurę, kitaip – žuvęs. Arba – nė iš vietos! Žinoma, ir įsitaisė. Antrą kartą sprukdamas, jis, be abejo, viską apgalvojo, numatė iki siūlo galo. O dar Filosofas...

– Ar tavęs niekad nesuima baimė?

– Kokia? – prisimerkęs, tarsi iš tolo pasižiūri Valiūnas.

– Gyventi.

– Ne.

– O mirti?

– Ne.

– Ir nieko tu nebijai?

– Bijau būti bailys. Tyla.

– Tau sakė Antanas?

– Sakė.

– Jau metas.

– Ar tu žinai, kas už tai? – po trumpos pauzės klausia Emilis Sula, nežiūrėdamas į draugo akis. – Juk antras kartas.

– Žinau.

Emilis Sula išsoka iš vagono, nueina į išvietę ir užsidaro paskutinėje kabinoje. O dar po kurio laiko jis išgirsta užremiamo baslio bilstelėjimą, kojų spyrius į medį, patikrinančius viso atlikto darbo patikimumą. Viskas!

Kiek ilgai jam čia teks laukti? Išlipti iš šios sandarios kabinos neišlipsi – baltai dažytos pertvaros iki pat lubų. Jie viską apgalvojo, viską iki smulkmenų numatė. Pats vienas iš čia, net ir labai norėdamas, neišspruksi. Kol kas nieko kito nelieka, kaip apsiprasti su nauja padėtimi. Pradės belstis, daužytis, šauktis pagalbos tik tada, kai traukinys bus jau išėjęs. O kada jis išeis? Prekiniai traukiniai dažnai vėluoja. Netgi Vokietijoje, kur punktualumas pirm visko.

Gerai, kad turi pakankamai cigarečių. Godžiai užsitraukia, bet širdyje neramu. Baisiausias tas laukimas! Kur jie ten įsitaisė? O jei jų pasiges anksčiau, dar traukiniui neišėjus, dar prieš vagono užplombavimą? Subrus, jniks ieškoti, šaukti, versti, dresiruotus šunis atsives... Iš kur? Išknis. O tada? Karo lauko teismas ar be jokio teismo?.. O gal tik išjos į frontą? Na, sakysim, į tuos pačius SS dalinius, kurių jiems kol kas pavyko išvengti. Žinoma, visko gali būti. Ne, pasigesti, atrodo, neturėtų. Juk nebe pirmas kartas, kai traukinys išvažiuoja, krovėjų nepalydimas. O jei kam ir šaus į galvą pasidairyti, tai pamanyt, kad vyrukai nuėjo padėti tiems, kurie darbuojasi prie šieno, šiaudų. O, be to, ką čia suvaikysi, kai vieni atvažiuoja, kiti išvažiuoja...

Bet kaip Vytautas susiuostė su tuo buvusiū bokso čempionu? Toks nekalbus, paniuręs, užsidaręs, o, žiūrėk, susirado sau draugą. Ne, tikriausiai jam jį parūpino Filosofas. Tas visur suspėja. Bet kuriam galui jam prireikė persiųsti Vytautą Valiūną į Lietuvą? Ryšiams užmegzti? Su kuo? Paslaptis. Ir visas jis – koncentruota paslaptis. Būtent – koncentruota. Antanas Račius! Kalbėjo, šnekėjo, daug kartų diskutavo, bet niekada neišsivadė, kokie jo galvoje bręsta ar jau buvo subrendę planai...

„Kada tu išmoksi kalbėti atvirai ir paprastai?“

„Va kaip tik dabar tam ir atėjau, kad pamėginčiau.“

Pamėgino?

Kažin.

O iš kur tuos civilinius drabužius iškniso? Tas „P“ padėjo? Ką gali žinoti. Jei tas belaisvis seniai čia darbuojasi, jis, ko gero, viską bus iššniukštinėjęs.

Atbilda traukinys.

Virpa žemė, virpa cementas po kojų, virpa pertvaros, virpa lubos ir byra nuo jų smulkus it miltai tinkas, virpa, tyliai dzinksėdama, elektros lemputė... virpa nuo didelio įtempimo visi nervai.

– Čiukš, čiukš, čiukš...

Atrodo, jog kažkas milžiniška šluota šluoja nuo kelio visas kliūtis.

Vis retyn, retyn.

Sustoja.

Ar ne geriau būtų buvę jam vienam? Ką gali žinoti, su kuo susidedi. Gerai, jei dar gerai, o jei kas... Ne tik likimo draugo, bet ir pats savęs gali netekti... O jeigu iš tikrųjų jų pasiges dar prieš užplombuojant vagonus? Kas tuomet? Bet gal neturės laiko ilgai ieškoti? Juk traukinio negaišinsi, kada frontui taip reikalinga duona. Žinoma, gali sulaikyti traukinį, tačiau tam reikia konkrečių įrodymų, o dabar kas žino ir matė, kur jie nusidangino.

Vėl čiukš, čiukš, čiukš...

Manevruoja.

Skambus metalinis stuktelėjimas.

Prikabino, kažką prikabino.

Kažkoks sunkus, pratisas žlegsėjimas, tarsi ką vilktų žeme... vyriški balsai... kažkoks alsus, vos girdimas brūžinimas, pereinantis į dūžgesį.

Švilpukas. Ilgas, geliantis, per visus kaulus nueinantis. Ne, ne stovyklos signalas.

Ir vėl:

– Čiukš, čiukš, čiukš... klapt... čiukš, čiukš... tilinkš... brrr-re-re-re-brrr...

Emilis Sula įtempia ausis. Jam rodosi, kad pro šitą pratisą metalinį bildesį, džeržgesį, skambesį jis tuoj tuoj išgirs ir kažką visai kita... aidesnį, trumpesnį ir daug daug svarbesnį garsą. Tokį garsą, kuris privers jį pašokti iš vietos ir laukiniu balsu... širdyje surikti: „Žmonės, jis nieko nepadarė!“

Kažkas įbėga išvietėn.

Emiliui Sulai atrodo, kad mato to įsibrovėlio (įsibrovėlio?) akis, jo kreivą iš nekantrumo burną, jo praskėstus aulinius batus...

Šlapinasi ir negalvoja apie užremtas duris arba mano, kad jas užrėmė geležinkelio stoties administracija ar koks sandėlio sargas. Vokiečiai gerbia bet kokią vyresnybę, nesvarbu, ar ji būtų didelė, ar maža. Antra vertus, trumpą reikalą galima atlikti ir nieko įtartino nepastebėjus, juo labiau, kad užtenka ir laisvų kabinų.

Išeina.

Kodėl taip tyliai ir atsargiai viskas daroma? Kur įprasti stočių garsai? Kur geležinkelio darbininkai? Kur kitoks personalas?

Švilpukas.

Sunki masė pasijudina.

– Kurrrr-tu?, kurrrr-tu?, kurrrr-tu?.. kur-tu?, kur-tu?, kur-tu?.. Tu-ten, tu-ten, tu-ten...

Nubilda.

Išsiveža ir tuos abu vyrus.

Emilis Sula atsidūsta, numeta nuorūką į klozeto kriauklę ir paleidžia vandenį.

Tyla.

Kaip jie ten? Bučiuojasi, spaudžia vienas kitam ranką už laimingą pradžią? Ieško vienas kito akyse draugystės patvirtinimo?

Emilis Sula atsisėda ant klozeto kriauklės ir ima laukti. Jam dar negalima šauktis pagalbos, dar anksti. O kas, jei anas įsibrovėlis pakiš liežuvį per tardymą, kad matė užremtas duris? Tada visi tuoj supras suokalbį ir jį, Emilį Sulą, apkaltins: „Kur lindėjai tada, kai buvo užėjęs žmogus? Kodėl nesibeldei? Kodėl nešaukei, neprašei išleidžiamas iš savo kalėjimo?“

Pasakys, kad kaliniu jis pasijuto tik tada, kai ano žmogaus ir pėdos jau buvo ataušusios. Tiktai šitaip. Ir niekas neįrodys, kad jis nedėjo visų pastangų, norėdamas išsivaduoti iš savo karcerio.

Taip lėtai slenka laikas.

Praūžia, nesustodamas ir nelėtindamas tempo, greitasis.

Ir štai pagaliau pažįstamas „Hanomago“ papsėjimas.

Kai jis nutyla, Emilis Sula ima belsti.

Beldžia ilgai ir kantriai. Net kumščiai įskausta. Palauks, pasiklausys ir vėl bels.
Kažkoks sujudimas prie stoties vis dėlto vyksta: girdėti žingsniai, balsai...

Pradeda temti.

Kad nors būtų pasiėmęs kokią knygą, užsidegtų šviesą ir skaitytų – nepasius ir per naktį išlaikytas.
Toku būdu dar ryškiau įrodys, kad prie viso to reikalo neprikišo nagų.

Duris jam atidaro pats oberfeldmeisteris Hanas.

– Zola-la!

– Iš kur jis?

VII

Ir vėl visi susiburia prie geležinkelio stoties, laukdami ateinant traukinio. Ne, jau nebe visi – vieno jau trūksta. Vytauto Valiūno nebepavyko sugrąžinti. Tiesa, neaišku ir kas buvo daryta, kad pabėgėlis vėl atsidurtų tarpe jų. Viena aišku, kad dar buvo ilgai laukta, tikėtasi jo sugrįžimo – juk niekas negalėjo rimtai galvoti, kad žmogus dar kartą rizikuotų, vieną sykį jau neišdegus. Be to, neatsirado ir kas patvirtintų, jog Emilį Sulą užrėmė tualete kaip tik jie, tie pabėgėliai. Todėl nejuokais buvo subrusta ieškoti tik kitą dieną, tai yra šiandien rytą, kai nuo skandalingo įvykio jau buvo praslinkę daugiau negu pusė paros. O per tą laikotarpį anie drąsūs vyrai, be abejo, jau ne tik seniai nusigavo į žemyną, bet ir pasirūpino, kad šitas kartas nemeluotų.

Keli jaunuoliai drožia pasižiūrėti į tualetą, kur vakar buvo kalinamas jų trupės draugas. Įdomu, ar kas nors iš jų įtaria čia buvus slaptą suokalbį, ar ne? Oberfeldmeisteris Akselis Hanas, atrodo, juo patikėjo. Ir tikriausiai ne tiek dėl to, kad jis pats savo rankomis atidarė duris ir išleido kalinį iš vienutės, kiek todėl, kad Emilis Sula buvo žinomas visame abteilunge, ypač pastaruoju metu, kaip pavyzdingas darbo vyras. Suprantama, davė jam keletą klausimų, bet daugiau, turbūt, dėl bendros tvarkos, negu norėdamas pričiupti.

[...]